

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Inleiding 11

1 Eerste verkenning 15

1.1 Waarom is kennis van religie belangrijk voor journalisten? 16

1.2 Wat is religie eigenlijk? 18

1.2.1 Substantieel en functioneel 18

1.2.2 Cultuurreligie en persoonlijk geloof 20

1.2.3 Impliciet en expliciet 21

1.2.4 Religie als zingevingssysteem 23

1.3 Op welke manieren komen we religie tegen in onze cultuur? 24

1.3.1 Religie vormt 26

1.3.2 Religie vormt om 28

1.4 Afsluiting 31

2 Geschiedenis 35

2.1 Waarom is de (religieuze) geschiedenis van Nederland belangrijk? 35

2.2 Welke rol speelde religie bij de totstandkoming van Nederland? 37

2.2.1 De Tachtigjarige Oorlog 37

2.2.2 De Reformatie 38

2.2.3 De rol van de media 42

2.3 Hoe werd Nederland een protestants land? 43

2.3.1 Religie als bindmiddel 43

2.3.2 Religie als splijtzwam 45

2.4 Andere groepen 48

2.4.1 De katholieken 48

2.4.2 De evangelische groepen 49

2.4.3 Joden 49

2.4.4 Moslims 51

2.5 Afsluiting 52

- 3 Verzuiling 55**
 - 3.1 Wat bedoelen we met verzuiling? 56
 - 3.2 Hoe is het systeem ontstaan? 57
 - 3.2.1 De rol van Kuyper 58
 - 3.2.2 De schoolstrijd 59
 - 3.2.3 De media 61
 - 3.3 Welke zuilen waren er? 62
 - 3.3.1 De gereformeerden 62
 - 3.3.2 De katholieken 63
 - 3.3.3 De socialisten 64
 - 3.3.4 Verschillende minizuilen 65
 - 3.4 Wat is de situatie nu? 67
 - 3.5 Afsluiting 68

- 4 Secularisering 71**
 - 4.1 Waarom is religie opnieuw actueel? 72
 - 4.2 Welke processen liggen ten grondslag aan secularisatie? 74
 - 4.3 Op welke niveaus speelt secularisering zich af? 78
 - 4.3.1 Secularisatie op microniveau 78
 - 4.3.2 Secularisatie op mesoniveau 79
 - 4.3.3 Secularisatie op macroniveau 81
 - 4.4 Wat wordt er verstaan onder een terugkeer van de religie? 82
 - 4.4.1 De multiculturele samenleving 83
 - 4.4.2 Een post-seculiere samenleving 85
 - 4.5 Afsluiting 87

- 5 Publiek debat 89**
 - 5.1 Wat is de rol van de journalist? 90
 - 5.2 Wat betekent neutraliteit? 94
 - 5.2.1 Rawls: een sluier van onwetendheid 94
 - 5.2.2 Habermas: een post-seculiere samenleving 95
 - 5.2.3 Wolterstorff: neutraliteit als onpartijdigheid 97
 - 5.3 Wat houden persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting in? 98
 - 5.4 Welke plek mag religie innemen in onze samenleving? 101
 - 5.5 Afsluiting 105

6	Framing	109
6.1	Wat zijn frames?	110
6.2	Hoe hangen frames en levensovertuigingen met elkaar samen?	113
6.3	Welke beelden over religie kom je tegen in het publieke debat?	116
6.3.1	Religie is achterhaald	117
6.3.2	Religie is nuttig	118
6.3.3	Religie is onderdrukkend	120
6.3.4	Religie is gewelddadig	122
6.4	Afsluiting	123
7	Nieuwe religiositeit	127
7.1	Wat zijn de nieuwe trends?	128
7.2	Wat wordt bedoeld met nieuwe spiritualiteit?	132
7.2.1	Verschillende vormen van spiritualiteit	132
7.2.2	Betekenis van nieuwe spiritualiteit	135
7.3	Wat is de rol van de media?	136
7.3.1	Media als dragers	137
7.3.2	Media als taal	138
7.3.3	Media als omgeving	139
7.4	Afsluiting	140
	Literatuur	143
	Register	147
	Over de auteurs	153

Inleiding

Dagelijks worden we via kranten, radio, televisie en internet op de hoogte gehouden van wat er in Nederland en in de wereld speelt. Veel van de berichten hebben direct of indirect te maken met religie of religieuze gevoelens en uitingen van mensen. In Israël zijn er voortdurend spanningen tussen Palestijnen en Israëli's. Irak wordt al lang geteisterd door aanslagen over en weer tussen sjiiitische en soennitische moslims. En in ons eigen land debatteert de regering over het al dan niet verbieden van boerka's op straat. Ook wordt in kranten en actualiteitenrubrieken veel aandacht besteed aan seksueel misbruik binnen de katholieke kerk en aan de verhouding tussen de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting.

Waarom dit boek?

Dat religie zo vaak ter sprake komt in de media, is niet verwonderlijk, want religie is een belangrijk onderdeel van onze cultuur. Desondanks is kennis van religie binnen onderwijsinstellingen en ook binnen het beroepenveld van de journalistiek vaak onvoldoende aanwezig. Kunst, literatuur, architectuur, maar ook waarden, normen, tradities en gewoontes zijn voortgekomen uit de diepste gedachten en reflecties die mensen door de geschiedenis heen hebben gehad over grote thema's als leven, dood, bestemming en oorsprong. Vragen als 'waar komen we vandaan?', 'waar gaan we naartoe?' of 'wat is de zin van het bestaan?' zijn in verschillende tijden en plaatsen op verschillende manieren beantwoord.

Religie is niet alleen iets van het verleden. Ook vandaag de dag blijkt religie een belangrijke maatschappelijke factor te zijn. Sterker nog, religie staat hoog op de maatschappelijke agenda. Er worden bijvoorbeeld discussies gevoerd over de vraag of dieren ritueel geslacht mogen worden, ook als dat betekent dat ze geen verdoving krijgen. Of over de vraag of trouwambtenaren mogen weigeren om een huwelijk van een homoseksueel stel te sluiten, als ze daar vanwege hun geloof principiële bezwaren tegen hebben. En wat te denken van de rol van de islam in veel Arabische landen? Is de islam een bedreiging voor de democratie of kan het juist ook een belangrijke kracht zijn in de ontwikkeling naar een meer democratische samenleving?

Wil je hierover als journalist straks een weloverwogen oordeel kunnen vormen, dan zul je verstand van religie moeten hebben.

Met dit boek willen we jou als aankomend journalist helpen om het verschijnsel religie beter te kunnen duiden. We willen je laten zien welke rol religie in de Nederlandse samenleving van oudsher gespeeld heeft. Ook willen we kritisch kijken naar verschijnselen als verzuiling, secularisering en de transformatie van religie. Dat betekent overigens niet dat je na het lezen van dit boek alles weet over het christendom, de islam, het hindoeïsme of het boeddhisme. Daar zijn andere boeken voor, die meer op de theologische inhoud van de verschillende wereldgodsdiensten ingaan. In dit boek gaat het vooral over religie als maatschappelijk verschijnsel en de manier waarop je daarmee als journalist moet omgaan.

Voor wie is dit boek geschreven?

Dit boek is in de eerste plaats geschreven voor studenten die straks de journalistiek in willen. Journalistiek is een vak dat veranderingen in de samenleving op de voet volgt en ook tegenbewegingen in kaart brengt. Van journalisten wordt gevraagd dat ze een neus voor nieuws hebben en dat ze nieuws ook op waarde weten te schatten. Dat veronderstelt een brede kennis over maatschappelijke thema's en de achtergronden daarvan. Journalisten moeten weten hoe besluitvorming tot stand komt, waar mensen zich door laten leiden en wat ze beweegt. Daartoe moeten journalisten zich kunnen bedienen van verschillende jargons (vaktalen), want elk deelgebied van de maatschappij kent een specifiek taalgebruik. In de politiek drukt men zich met andere begrippen uit dan in de economie. Ook religie kent eigen begrippen en eigen manieren van spreken.

Als journalisten verstand van religie hebben, is dat echter nog niet genoeg. Of je nu zelf gelovig bent of niet, je moet je op een bepaalde manier tot religie verhouden. Sommige journalisten zullen zeggen dat religie een achterhaald verschijnsel is, anderen zullen juist zeggen dat het een belangrijke bron van zingeving is of dat het aanzet tot geweld. Maar welk standpunt je ook inneemt, je kunt nooit een neutrale positie innemen. Wil je als journalist je werk goed doen, dan moet je je ook bewust zijn van het standpunt dat je zelf inneemt en bereid zijn om daar verantwoording over af te leggen. Ook daarbij willen we je in dit boek verder helpen.

Welke thema's komen aan bod?

In het boek komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- In hoofdstuk 1 bespreken we verschillende opvattingen over religie en onderzoeken we hoe cultuur en religie zich tot elkaar verhouden.
- In hoofdstuk 2 gaan we in op de geschiedenis van religie in onze Nederlandse samenleving, met name vanaf de Nederlandse Opstand, oftewel de Tachtigjarige Oorlog.
- In hoofdstuk 3 beschrijven we hoe de verzuiling lange tijd de verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in Nederland karakteriseerde.
- In hoofdstuk 4 kijken we naar de situatie van nu; door ontzuiling en secularisatie is de rol van religie drastisch veranderd, maar dat betekent nog niet dat religie uit onze samenleving is verdwenen.
- In hoofdstuk 5 vragen we ons af hoe neutraal journalisten ten opzichte van religie kunnen zijn; ook onderzoeken we hoe de vrijheid van godsdienst zich verhoudt tot andere vrijheidsrechten.
- In hoofdstuk 6 besteden we aandacht aan de framing van religie, oftewel aan de beelden die over religie in de media bestaan.
- In hoofdstuk 7 gaan we ten slotte in op nieuwe religieuze trends zoals die bijvoorbeeld tot uitdrukking komen in de populariteit van mindstyle magazines als *Happinez*.

De thema's die we hierboven noemen, zijn heel divers. Daarom zal het ene thema vooral beschrijvend behandeld worden, terwijl het andere thema aan de hand van een of meer casussen aan de orde wordt gesteld. Elk hoofdstuk zal je in ieder geval, naast veel informatie, ook de mogelijkheid bieden zelf met opdrachten aan de slag te gaan. Ook geven we je bij elk hoofdstuk tips over boeken, websites, films en documentaires die je kunt raadplegen om meer informatie te vergaren. Op internet vind je ook een weblog waar regelmatig updates worden gegeven over het thema religie in media en journalistiek (www.mediaenreligie.nl).